

TAKÓ DALMA

A világűrre vonatkozó nemzetközi jogalkotást érintő aktuális kihívások

*A soft law anyagok előtérbe kerülése
a nemzetközi világűrjog területén*

Current Challenges of International Legislation of Outer Space

*The Proliferation of Soft Law Documents
in the Field of International Space Law*

Absztrakt

A tanulmány a világűrre vonatkozó nemzetközi jogalkotást érintő aktuális kihívások kérdésével foglalkozik, ezen belül a nem kötelező erejű, úgynevezett *soft law* anyagok térnyerésének lehetséges okait és következményeit veszi górcső alá. Az elmúlt években megfigyelhető tendencia alapján ugyanis látható, hogy a nemzetközi közösség tagjai új nemzetközi szerződések létrehozása vagy a meglévő szerződések módosítása helyett a könnyebben létrehozható, rugalmasabb szabályozási lehetőségeket részesítik előnyben. E folyamat okainak, előnyeinek és hátrányainak feltárása alapvető jelentőséggel bír, hiszen a nemzetközi jogalkotás valamennyi ürtevékenység nélkülözhetetlen kiindulópontját s egyúttal keretrendszerét képezi. A témakör ezenfelül hazánk szempontjából is különösen releváns, ugyanis Magyarország esetében is megfigyelhető a nemzetközi szerződések felől a *soft law* anyagok irányába történő elmozdulás.

Kulcsszavak: nemzetközi jog, nemzetközi megállapodás, soft law, világűr

Abstract

The paper addresses the current challenges to international legislation of outer space, including the possible causes and consequences of the proliferation of soft law documents. Based on the trends observed in recent years, members of the international community seem to prefer more flexible regulatory options that are easier to create rather than concluding new international treaties or amending existing ones. Identifying the causes, advantages and disadvantages of this process is essential since international legislation is an indispensable starting point and framework for all space activities. The topic is also particularly relevant for the point of view of Hungary, as a shift from international treaties to soft law documents can be observed in Hungary as well.

Keywords: international law, international treaty, soft law, outer space

1. Bevezetés

A világűrjog egyre időszerűbbé és fontosabbá váló terület nemzetközi szinten és hazánkban is. Napjainkban olyan új igények és helyzetek merülnek fel a világűrjog kapcsán, melyek széles körű elméleti és gyakorlati aspektusok elemzését kívánják meg. A felmerülő kérdések között kiemelt figyelmet érdemelnek a világűrre vonatkozó nemzetközi jogalkotást érintő kihívások. Ezek elemzése alapvető jelentőséggel bír, hiszen a nemzetközi jogalkotás valamennyi ürtevékenység nélkülözhetetlen kiindulópontját s egyúttal keretrendszerét képezi.

A világűrre vonatkozó nemzetközi jogalkotást az 1980-as, 1990-es évekig jogilag kötelező erejű normák, főként nemzetközi szerződések megalkotása jellemezte. Az elmúlt időszakban azonban egyre inkább ennek háttérbe szorulása s ezzel együtt a nem kötelező erejű, úgynevezett *soft law* anyagok előtérbe kerülése figyelhető meg.¹ A nemzetközi közösség tagjai új nemzetközi szerződések létrehozása vagy a meglévő szerződések módosítása helyett a könnyebben létrehozható, rugalmasabb szabályozási lehetőségeket részesítik előnyben. Jelen tanulmány e tendencia lehetséges okaira, előnyeire és hátrányaira kíván rámutatni, részletesen elemezve a nemzetközi szerződések és a *soft law* anyagok jellegében rejlő különbségeket, e kategóriák egymástól való elhatárolását, valamint a szóban forgó témakör Magyarországra vetített jelentőségét.

2. Nemzetközi szerződések és *soft law* anyagok a világűrjog területén

A világűrt szabályozó nemzetközi szerződések

A nemzetközi kapcsolatok szabályozásában kiemelt szerepet töltenek be a nemzetközi szerződések, melyek a nemzetközi jog szinte minden területén jelen vannak. E megállapítás a világűrjog területére nézve is igaz, a világűr kutatását, felhasználását, a világűrjog alapelveit szintén számos nemzetközi szerződés szabályozza, melyek többségét az államok az 1960-as,

¹ Neef 2021, 572–573.

1970-es években hozták létre.² A megállapodások közül külön kiemelés érdemel az alábbi öt multilaterális szerződés, melyeket átfogóan világűrjogi szerződéseknek nevezünk:

- Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket – 1967 (világűrszerződés);
- Egyezmény az űrhajósok mentéséről, az űrhajósok hazaküldéséről és a világűrbe felbocsátott objektumok visszaszolgáltatásáról – 1968 (mentési egyezmény);
- Egyezmény az űrobjektumok által okozott károkért való nemzetközi felelősségről – 1972 (kárfelölősségi egyezmény);
- Egyezmény a világűrbe felbocsátott objektumok nyilvántartásba vételéről – 1975 (lajstromozási egyezmény);
- Egyezmény az államok tevékenységéről a Holdon és más égitesteken – 1979 (Hold-megállapodás).

A felsorolt egyezmények közös jellemzője, hogy azok multilaterális, más néven többoldalú nemzetközi szerződések. E kifejezés arra utal, hogy a megállapodások kettőnél több, tetszőleges számú állam viszonyát szabályozzák.³ A fenti egyezmények különösen széles körű együttműködést tesznek lehetővé, a világűrszerződés részes államainak száma 112, a mentési egyezményé 99, a kárfelölősségi egyezményé 98, a lajstromozási egyezményé pedig 72.⁴ A Hold-megállapodás részes államainak száma ugyanakkor jóval kisebb, az egyezmény kötelező hatályát mindössze 18 állam ismerte el.⁵

A Hold-megállapodás részes államainak alacsony számát számos szerző egyfajta kudarcnak tekinti,⁶ s úgy véli, hogy az 1980-as, 1990-es évekre a világűrjog területén egyértelműen megtorpant a nemzetközi szerződések létrehozásának folyamata.⁷ Egyesek ennek alátámasztásaként későbbi

2 Tronchetti 2011, 626.

3 Treaty Handbook... 2012, 33.

4 2022. január 1-jei adat. Status of International Agreements... 2022, 10.

5 Uo., 10. Bartóki-Gönczy Balázs szerint a Hold-megállapodás kudarcának oka „[...] alapvetően az volt, hogy a fejlett iparral rendelkező nemzetek nem voltak hajlandóak előre lemondani arról, hogy az égitestek erőforrásait ne sajátíthassák ki.” Bartóki-Gönczy 2020, 95.

6 Freeland–Zhao 2020, 432.

7 Martinez 2020, 523.

megállapodások kudarcát is felvetik,⁸ valamint kifejtik, hogy a világűrjogi szerződések kimerítették azon kérdéseket, amelyekben az államok készek voltak nemzetközi jogi kötelezettségeket vállalni.⁹ A szóban forgó szerzők véleménye szerint az új, kötelező erejű normák létrehozásában való meggyezés hiánya vezetett ahhoz,¹⁰ hogy a nemzetközi közösség tagjai a nem kötelező erejű, *soft law* anyagok felé fordultak, amelyek ennek köszönhetően fokozatosan egyre nagyobb jelentőségre tettek szert.¹¹

Soft law anyagok a világűrjog területén

A világűrjog területén az 1980-as, 1990-es évektől kezdődően valóban egyre nagyobb számban található nem kötelező erejű, *soft law* anyagok.¹² E kategória alá sorolhatók egyrészt azok a dokumentumok, amelyek nem a nemzetközi jog által elismert jogforrási formában jelennek meg, valamint azok, amelyek „általánosságuknál, homályosságuknál vagy szubjektív jellegükénél fogva nem kérhetők számon, vagy nem kényszeríthetők ki.”¹³ Példaként említhetők többek között az úgynevezett egyetértési megállapodások (*memorandum of understanding*); az ENSZ Közgyűlésének egyes, a szokásjogi státuszt el nem érő határozatai,¹⁴ különféle irányelvek; útmutatók; nyilatkozatok; ajánlások; programok,¹⁵ valamint magatartási szabályok (*code of conduct*).¹⁶

A fenti kategóriák mindegyikére számos példa lenne említhető a világűrjog területéről, e helyütt azonban szemléltetésként csupán két kategóriát ismertetek röviden. Az első az egyetértési megállapodások csoportja, amelyekre nézve számos szerző rögzíti, hogy e dokumentumok fontos eszközt jelentenek a felek kezében, évente mindenféle témában nagyszámú

8 Rachel Neef felveti többek között a Kína és Oroszország közötti, a világűrben történő fegyverletétel és a világűr elleni erőszakkal való fenyegetés megelőzéséről szóló szerződéstervezet sikertelenségét. Neef 2021, 573.

9 Tronchetti 2011, 628–629.

10 Tronchetti 2013, 14, 85.

11 Uo., 14, 85.

12 Tronchetti 2011, 619.

13 Blutman 2008, 28.

14 Tronchetti 2013, 7.

15 Martinez 2020, 522; Aust 2010, 11; Kolb 2016, 171.

16 Remuss 2011, 539.

két- és többoldalú ilyen megállapodás jön létre.¹⁷ E dokumentumok közül mindenképpen kiemelést érdemel az úgynevezett Artemis-megállapodás, amely nemrég az Egyesült Államok kezdeményezésére jött létre.¹⁸ A megállapodást 2020. október 13-án, a 71. Nemzetközi Asztronautikai Kongresszuson tartott virtuális ceremónia keretében először nyolc állam írta alá,¹⁹ majd később e körhöz további 13 csatlakozott,²⁰ így a megállapodásnak immár 21 aláíró állama van.²¹ E megállapodást jelentősége okán a későbbiek során is említem majd a tanulmányban.

Érdemes még kitérni ezenfelül az irányelvek kategóriájára, melyek szintén nagy számban lelhetők fel a világűrjog számos területén. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének a világűr békés célú felhasználásával foglalkozó bizottsága az 1990-es évektől kezdődően (COPUOS, az ENSZ Világűrjogi Bizottsága) például nagyrészt ilyen jellegű dokumentumokat dolgoz ki, amelyek többek között olyan fontos kérdésekkel foglalkoznak, mint az űrszemét kérdésköre,²² valamint az űrtevékenységek fenntarthatósága.²³

A fejezetben foglalt fogalmak, valamint példák bemutatását követően a továbbiakban a nemzetközi szerződések és a *soft law* kategóriáját vetem össze.

17 Aust 2010, 51–52.

18 A dokumentum hivatalos angol címe: *Artemis Accords. Principles for a Safe, Peaceful, and Prosperous Future* (Artemis-megállapodás).

19 Ezen államok Ausztrália, az Egyesült Államok, az Egyesült Arab Emírségek, az Egyesült Királyság, Japán, Kanada, Luxemburg és Olaszország voltak. Artemis-megállapodás.

20 Az aláírók számának bővítésére maga a megállapodás ad lehetőséget, ugyanis záró rendelkezései szerint 2020. október 13. után bármely állam, amely a megállapodás aláírójává kíván válni, jelezheti e szándékát az Egyesült Államok kormányának. Artemis-megállapodás, záró rendelkezések.

21 A csatlakozó államok Bahrein, Brazília, Dél-Korea, Franciaország, Izrael, Kolumbia, Lengyelország, Mexikó, Románia, Szaúd-Arábia, Szingapúr, Ukrajna és Új-Zéland voltak. Aláírók listája (é. n.).

22 Space Debris Mitigation Guidelines... (é. n.); Martinez 2020, 530.

23 Freeland–Zhao 2020, 416–417; Long-Term Sustainability of Outer Space Activities.

A nemzetközi szerződések és a soft law anyagok sajátosságai

A nemzetközi szerződések és a *soft law* anyagok számos tekintetben különböznek egymástól, mely különbségeket érdemes alaposan szemügyre venni annak vizsgálatához, hogy utóbbi kategória vajon milyen okból kifolyólag tesz szert egyre nagyobb jelentőségre.

Az első és legfontosabb különbség, hogy míg a nemzetközi szerződések jogilag kötelező erejű dokumentumok, addig a *soft law* anyagok nem rendelkeznek ilyen tulajdonsággal.²⁴ Mindez a gyakorlatban abban nyilvánul meg, hogy míg a nemzetközi szerződések a nemzetközi jog által biztosított eszközökkel kikényszeríthetők, addig ez a *soft law* anyagokról nem mondható el.²⁵ Ez többek között azt jelenti, hogy a *soft law* figyelmen kívül hagyása nem eredményez nemzetközi felelősséget, és e dokumentumokra nem lehet hivatkozni az ENSZ szervei előtt sem.²⁶ A *soft law* megsértése esetén ezenfelül nem alkalmazhatók ellenintézkedések, és nem követelhető kártérítés sem.²⁷ E sajátosságok okán egyes szerzők kiemelik, hogy mivel a *soft law* betartására nézve az államoknak nincs formális kötelezettségük, így azt döntésük alapján szabadon megszeghetik vagy figyelmen kívül hagyhatják.²⁸

A jogi jellegen kívül többnyire jelentős eltérések figyelhetők meg a nemzetközi szerződések, valamint a *soft law* dokumentumok tartalma között is. A nemzetközi szerződésekben általában a kötelező erő létére utaló kifejezések találhatók, ide értve többek között az alávetés, a jog vagy a kötelezettség szavakat.²⁹ Nem kötelező erejű, *soft law* jellegű dokumentumok esetén a felek többnyire mellőzik e kifejezéseket, vagy helyettük például a törekvés, igyekevény, szándékozás szavakat használják.³⁰ Érdemes ebből a szempontból rögzíteni, hogy egy adott dokumentum elnevezése nem

²⁴ Tronchetti 2013, 6–7.

²⁵ Schmalenbach 2012, 41.

²⁶ Uo., 42; Tronchetti 2011, 622.

²⁷ Tronchetti 2011, 622.

²⁸ Byrd 2022, 831.

²⁹ Egy adott dokumentumban szereplő ilyen kifejezések arra utalnak, hogy a felek kötelező erejű megállapodást, nemzetközi szerződést kívántak létrehozni. Kolb 2016, 19. Ebben az esetben a dokumentumhoz a nemzetközi szerződésekhez kapcsolódó joghatások kötődnek. Aust 2010, 54, 398.

³⁰ Ilyen kifejezések használata esetén valószínűsíthető, hogy a felek nem kívántak kötelező erőt társítani a dokumentumhoz, pusztán *soft law* megállapodást akartak létrehozni. Klabbers 2013, 45.

tekinthető irányadónak, ugyanis egyes dokumentumok „a szerződő felek és az elnevezés alapján első ránézésre gyakran nemzetközi szerződésnek tűnhetnek, azonban a használt szavak és kifejezések általában rávilágítanak arra, hogy az államok ügyeik gyors elintézésére, politikai szándékuk kifejezésére, rugalmasan változtatható megegyezés céljából alkotják, és nem azért, hogy nemzetközi szerződést hozzanak létre.”³¹

A tartalmi kérdéseken felül eltérések fedezhetők fel a dokumentumok létrehozásának módja, valamint azok formája között is. A nemzetközi szerződéseket bonyolult és hosszadalmas folyamat során hozzák létre, melynek minden lépését pontosan szabályozza a nemzetközi szerződések joga. A *soft law* anyagok esetében nincsenek ilyen jellegű kötöttségek, ezen anyagok kidolgozása során a felek gyakorlatilag teljes szabadsággal rendelkeznek. Ennek köszönhetően a *soft law* anyagok létrehozása rendszerint jóval könnyebb, gyorsabb és egyszerűbb, mint a nemzetközi szerződéseké.³²

További különbséget jelent, hogy a nemzetközi szerződéseket az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya értelmében be kell iktatni az ENSZ Titkárságának nemzetközi szerződéseket tartalmazó *United Nations Treaty Collection* nevű gyűjteményébe. Az ENSZ Alapokmánya értelmében az „Alapokmány hatálybalépése után kötött minden nemzetközi szerződést [...] a Titkárságnál a lehető leghamarabb be kell iktatni [...]”³³ A *soft law* anyagok esetében ugyanakkor semmiféle beiktatásra vagy nyilvántartásba vételre nincs szükség.³⁴

Az eddigiek alapján immár jól láthatók a nemzetközi szerződések és a *soft law* anyagok sajátosságai, azonban ezenfelül arra a kérdésre is érdemes kitérni, hogy a gyakorlatban miként határozható meg, hogy egy adott dokumentum melyik kategóriába tartozik. Az egyes dokumentumok jellegének eldöntésében mindenekelőtt a felek szándéka az irányadó, vagyis az, hogy a résztvevők jogilag kötelező erejű vagy ilyen jelleggel nem rendelkező dokumentumot kívánnak-e létrehozni. Ennek feltárásában első sorban a dokumentum tartalma, valamint létrehozásának körülményei

31 Szalai 2018, [16].

32 Remuss 2011, 539.

33 Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya, 102. cikk. Kihirdette az 1956. évi I. törvény.

34 Ahogy azonban azt Szalai Anikó is rögzíti, e megállapodásokat „nem kell regisztrálni az ENSZ Szerződések Gyűjteményében, sőt, a belső jogban kihirdetés vagy közzététel sem szükséges.” Szalai 2018, [17].

nyújtanak támpontot.³⁵ Ezek vizsgálatával a fenti különbségek ismeretében sor kerülhet az egyes dokumentumok jellegének megállapítására.

A besorolás szemléltetése kapcsán érdemes példaként kitérni a korábban említett Artemis-megállapodásra, amely első ránézésre nemzetközi szerződésnek és *soft law* anyagnak egyaránt tűnhet. A dokumentum esetében ugyanakkor több tény is arra utal, hogy azt a felek nem kötelező erejű megállapodásként kívánták létrehozni. Erre enged következtetni a preambulumban foglalt szövegezés, mely szerint a dokumentum politikai megegyezést kíván létrehozni a felek között.³⁶ Ezt megerősíti az első szakasz is, amely rögzíti, hogy a megállapodás pusztán a benne foglalt elvek iránti politikai elkötelezettséget tükröz a felek részéről.³⁷ A *soft law* jelleget támasztja alá továbbá az a körülmény is, hogy a dokumentum formailag nem a nemzetközi szerződéseket jellemző cikkekre, hanem szakaszokra tagolódik, valamint az, hogy a dokumentum több esetben a *principles*, azaz elvek kifejezést alkalmazza a benne foglaltakra.³⁸

Az Artemis-megállapodás jellege kapcsán szintén fontos tényező, hogy a felek nem kívánták beiktatni a dokumentumot az ENSZ Titkárságának szerződési gyűjteményébe. A dokumentum záró rendelkezései között kifejezetten rögzíti, hogy az Egyesült Államok kormánya megőrzi e megállapodás eredeti szövegét, és annak egy példányát továbbítja az Egyesült Nemzetek főtitkárnak, a dokumentumot azonban az Egyesült Nemzetek Alapokmányának 102. cikke alapján nem veszik nyilvántartásba.³⁹ Végezetül érdemes kitérni a megállapodás záró rendelkezéseiben foglalt azon részre, mely szerint az aláíró felek vállalják, hogy rendszeres időközönként konzultálnak a megállapodásban foglalt elvek alkalmazásáról, valamint a jövőbeli együttműködés lehetséges területeiről.⁴⁰

A fentiek mind arra engednek következtetni, hogy a felek valóban egy nem kötelező erejű dokumentumot kívántak létrehozni, amely a későbbi igények alapján könnyedén felülvizsgálható és szükség esetén módosítha-

35 Aust 2010, 52.

36 Artemis-megállapodás, preambulum.

37 Uo., 1. szakasz.

38 A dokumentum címében, preambulumban, első és második szakaszában, valamint záró rendelkezéseiben is olvasható a *principles* kifejezés. Artemis-megállapodás.

39 Uo., 13. szakasz.

40 Uo.

tó. Ennek alapján megállapítható, hogy az Artemis-megállapodás formáját tekintve kötelező erővel nem rendelkező, *soft law* dokumentum, nevezetesen egyetértési megállapodás.⁴¹

A soft law dokumentumok térnyerése

A nemzetközi szerződések és *soft law* anyagok jellemzőinek, valamint a kategóriák elhatárolásának ismeretében a továbbiakban annak vizsgálatára kerül sor, hogy a *soft law* anyagok térnyerésének milyen lehetséges okai és következményei merülhetnek fel.

A soft law anyagok előtérbe kerülésének lehetséges okai és hatásai

A *soft law* anyagok eddigiekben ismertetett sajátosságai alapján immár látható, hogy e dokumentumok számos előnyös tulajdonsággal rendelkeznek. Létrehozásuk és módosításuk gyors és egyszerű, melynek okán kétségtelenül azonnali és rugalmas megoldást nyújthatnak a sürgős intézkedést igénylő kérdésekre.⁴² A dokumentumok ily módon segíthetik az új helyzetekhez és a technológiai fejlődéshez való alkalmazkodást, ami a gyorsan változó világűrjogban különösen nagy jelentőséggel bír.⁴³ A *soft law* anyagok e tulajdonságai nyilvánvalóan kedvezőbbnek tűnnek a nemzetközi szerződések hosszadalmas előkészítéséhez, bonyolult és bizonytalan hatálybalépési folyamatához, valamint nehézkes módosításához képest.⁴⁴

Ráadásul a *soft law* dokumentumok aláírására akár a nemzetközi közösség azon szereplői által is sor kerülhet, amelyek nemzetközi szerződéskötési képességgel nem vagy nem egyértelműen rendelkeznek.⁴⁵ További

41 Draft Report... 3.

42 Tronchetti 2011, 626.

43 Byrd 2022, 832.

44 Kolb 2016, 270. Alan Boyle szintén kiemeli a megállapodás létrehozásának és módosításának könnyebbségét a *soft law* anyagok esetében. Boyle 2019, 102.

45 Közéjük sorolhatók többek között a transznacionális vállalatok vagy a nem kormányközi szervezetek. Lyall–Larsen 2009, 51–52.

előnyös tulajdonságként merülhet fel, hogy mivel a dokumentumok nem hoznak létre jogokat és kötelezettségeket, ezért aláíróik kedvük szerint tarthatják be vagy hagyhatják figyelmen kívül ezen anyagok tartalmát. Mindez vonzó alternatívát jelent az érdekezérelt államok számára, akik a fentiek okán előszeretettel részesítik előnyben a *soft law* anyagok kidolgozását.⁴⁶

Ahogy azt korábban említettem, az utóbbi időben a nemzetközi közösség tagjai egyre inkább *soft law* dokumentumokon keresztül kívánják érvényesíteni érdekeiket és véleményüket a világűrjog területén, ahelyett, hogy új, kötelező erejű nemzetközi szerződéseket fogadnának el vagy a meglévőket módosítanák.⁴⁷ Ennek okán egyes szerzők kifejezetten rögzítik, hogy a *soft law* dokumentumok napjainkra domináns megoldássá váltak,⁴⁸ s a világűr szabályozásának elsődleges eszközéül szolgálnak.⁴⁹ A dokumentumok ezen kiemelten fontos szerepét az ENSZ Világűrjogi Bizottsága is elismerte.⁵⁰

A *soft law* anyagok térnyerésének fenti lehetséges okain kívül érdemes megvizsgálni azt is, hogy a dokumentumok előtérbe kerülését érintő tendencia milyen lehetséges következményekkel járhat. E tekintetben fontos rögzíteni, hogy bár a *soft law* dokumentumok nem rendelkeznek kötelező erővel, számos módon befolyásolhatják az államok magatartását, valamint a nemzetközi világűrjog fejlődését.⁵¹ Ezek közül az alábbiak érdemelnek említést:

- a *soft law* útmutatást adhat nemzetközi szerződések rendelkezéseinek értelmezéséhez és végrehajtásához;⁵²

46 Robert Kolb szerint az alábbi körülmények játszanak szerepet a nem kötelező erejű eszközök térnyerésében: a rugalmasság és a rövid reakcióidő szükségessége, a jogi kötelezettségvállalástól való félelem, az államokon kívüli más szereplők bevonásának kívánalma, valamint a bizalmas kezelés, a megállapodás „titokban tartásának” lehetősége. Kolb 2016, 270.

47 Ferreira-Snyman 2021, 34.

48 Neef 2021, 572–573.

49 Fabio Tronchetti például úgy fogalmaz, hogy a *soft law* eszközök elfogadása jelenleg a legéletképesebb módszer a világűrrel kapcsolatos kérdések nemzetközi szintű kezelésére. Tronchetti 2013, 85; Byrd 2022, 834; Neef 2021, 572–573; Ferreira-Snyman 2021, 34.

50 Report of the Committee... 30.

51 Tronchetti 2011, 624.

52 Francis Lyall és Paul B. Larsen is hangsúlyozza a *soft law* ezen irányadó jellegét. A szerzők ezenfelül úgy vélik, hogy a *soft law* eredményesen egészítheti ki a világűrre vonatkozó kötelező erejű szabályokat, ez pedig a világűrjog hatékonyságához járul hozzá. Lyall–Larsen 2009, 51–52. Peter Martinez kifejti, hogy egy szerződéshez kapcsolódó *soft law* anyag a szerződés alkalmazása során a későbbi gyakorlat kifejeződésének tekinthető, és a szerződés értelmezése kapcsán a

- a *soft law* egy nemzetközi szerződéshez vezető folyamat kezdetét jelentheti;⁵³
- a *soft law* hozzájárulhat a nemzetközi szokásjog kialakulásához;⁵⁴
- a *soft law* deklaratív jelleggel rögzíthet nemzetközi jogban létező íratlan szabályokat.

E lehetőségek közül érdemes külön figyelmet fordítani arra az esetre, amikor egy *soft law* dokumentum nemzetközi szokásjoggá válik. Ennek megvalósulásához két feltételre van szükség, nevezetesen az államok általános és következetes gyakorlatára, valamint az úgynevezett jogi meggyőződésre.⁵⁵ Ezek a feltételek a *soft law* dokumentumok esetében könnyedén teljesülhetnek, ami valójában azt jelenti, hogy amennyiben egy *soft law* dokumentumot az államok általánosan és következetesen alkalmaznak a gyakorlatban, és arra jogként tekintenek, akkor a dokumentum szokásjogi státuszt nyer.⁵⁶ Ennek eredményeként az eredetileg nem kötelező dokumentum jogilag kötelező erejű normává válik.⁵⁷

A fenti, *soft law* útján történő jogalkotási folyamat lényege, hogy az államok a nemzetközi szerződések szigorú követelményei nélkül, jogilag nem kötelező anyagok révén képesek hatást gyakorolni a nemzetközi jog fejlődésére. Ez a szabályozási mód rugalmasnak és kézenfekvőnek tűnhet ugyan, azonban a szerző véleménye szerint annak legfeljebb kivételes jelleggel, áthidaló megoldásként szabadna csak működni. A *soft law* anyagok bizonyos esetekben kétségekívül hasznos, sőt, akár szükséges eszköznél bizonyulhatnak, különösen, ha sürgős cselekvést igénylő kérdések merül-

szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény 31. cikk (3) bekezdése alapján figyelembe veendő. Martinez 2020, 531.

53 Laura C. Byrd is említi a *soft law* ezen funkcióját. Byrd 2022, 834.

54 Anél Ferreira-Snyman megerősíti, hogy a *soft law* későbbi kötelező normák alapjául szolgálhat. Ferreira-Snyman 2021, 34–35. Peter Martinez szerint a széles körben elfogadott és végrehajtott nem kötelező erejű technikai szabványok, iránymutatások és egyéb állásfoglalások az általános állami jogállamiság bizonyítékaként említhetők. Martinez 2020, 531.

55 Tronchetti 2011, 625.

56 Freeland–Zhao 2020, 432. Masson-Zwaan szerint éppen ezért nem szabad alábecsülni a *soft law* dokumentumokat, ugyanis azok megfelelő állami gyakorlat és *opinio iuris* mellett szokásjoggá alakulhatnak, így pedig kötelezővé válhatnak az államok számára. Masson-Zwaan 2023, 47, 89.

57 Ez Fabio Tronchetti szerint az ENSZ számos közgyűlési határozata esetében megvalósult már. Tronchetti 2011, 625; Aust 2010, 11.

nek fel.⁵⁸ Ezek a dokumentumok ugyanakkor visszaélésekre is lehetőséget adhatnak,⁵⁹ segítségükkel ugyanis az államok megkerülhetik, alááshatják a nemzetközi szerződések egyes rendelkezéseit.⁶⁰ Ezzel összefüggésben számos szerző hívja fel a figyelmet a *soft law* dokumentumok visszaélésszerű alkalmazásának veszélyeire. Ilyennek tekinthető például, amikor az államok egy *soft law* dokumentumban meghatározott módon értelmeznek egy nemzetközi szerződést. Ha az államok a dokumentumot a gyakorlatban rendszeresen és következetesen jogként alkalmazzák és hivatkozzák, akkor az e feltételek révén szokásjoggá váló *soft law* anyag és az abban foglalt értelmezés lesz rájuk nézve irányadó. Amennyiben ez az értelmezés összhangban van az eredeti szerződés tárgyával és céljával, abban az esetben nem merül fel probléma. Ugyanakkor ily módon akár a szerződés tárgyának és céljának egyfajta rejtett megkerülésére is lehetőség nyílhat, ami jelentős nehézségeket vet fel.

A fenti jelenségen felül egyes szerzők azt is kiemelik, hogy a *soft law* dokumentumokat napjainkban sok esetben a jogalkotási folyamat végső állomásaként tekintik. Ez azt a veszélyt hordozza magában, hogy a nemzetközi közösség tagjai nem kísérelnek meg kötelező erejű dokumentumot létrehozni egy adott kérdéskör szabályozására, hanem megelégednek egy könnyen létrehozható, kötelező erővel nem rendelkező *soft law* anyaggal.⁶¹ E tendenciával kapcsolatban számos szerző kifejti, hogy helyesebb lenne a *soft law* anyagokra inkább egyfajta kiindulópontként vagy közbenső lépésként tekinteni.⁶² E dokumentumok remek áthidaló megoldást jelenthetnek olyan helyzetekben, amikor az időhiányból vagy más körülményből fakadóan nem lehetséges megvárni kötelező erejű norma létrehozását.⁶³ A nemzetközi közösség tagjainak azonban végső soron továbbra is az átlátható, jogi kötelező erővel bíró szabályozási módokat kellene előnyben részesíteniük.⁶⁴

58 Peter Martinez szerint egyes helyzetekben a *soft law* kedvezőbb, mint egy jogilag kötelező dokumentum. Martinez 2020, 562.

59 Ljall–Larsen 2009, 51–52.

60 Szalai 2018, [69].

61 Remuss 2011, 539.

62 Pecujlic 2017, 150.

63 Masson-Zwaan 2023, 4.

64 Uo., 152.

A *soft law* anyagok térnyerése Magyarország viszonylatában

A nemzetközi szerződések felől a *soft law* anyagok irányába történő elmozdulás hazánk esetében is megfigyelhető. Mindazonáltal fontos megemlíteni, hogy a világyűri szerződések közül Magyarország is részese többek között a világyűrszerződésnek,⁶⁵ a mentési egyezménynek,⁶⁶ a kárfelelősségi egyezménynek,⁶⁷ valamint a lajstromozási egyezménynek.⁶⁸ E nemzetközi szerződések kötelező hatálya elfogadására hazánk részéről az 1960-as, 1970-es években került sor, s a kihirdető jogszabályok útján az említett szerződések hazánk belső jogának is részévé váltak.

Hazánk ürtevékenységekben való szerepvállalását tekintve az elmúlt időszakban ugyanakkor jelentős fejlemények történtek. 2021 augusztusában a kormány elfogadta Magyarország Űrstratégiáját,⁶⁹ mely kívánatos jövőképként rögzíti, hogy Magyarország jelentős, önálló szereplője legyen a nemzetközi ürtevékenységeknek, valamint haszonélvezője legyen ennek társadalmi és gazdasági hatásainak.⁷⁰ E jövőkép eléréséhez a dokumentum három, alábbiakban felsorolt, konkrét stratégiai célkitűzést állapít meg:

1. Az űrszektorban rejlő, a nemzetgazdaság egészét érintő innovációt és fenntartható növekedést ösztönző lehetőségek kiaknázása. 2. Magyarország nemzetközi szerepének erősítése, kapcsolatainak szélesítése, illetve a koordináció szervezeti kereteinek megteremtése. 3. Az űrszektor prosperitásához elengedhetetlen, tudásalapú társadalmi és gazdasági feltételek és az infrastrukturális háttér fejlesztése.⁷¹

Az űrstratégia az űrkutatás és az ürtevékenység fontos komponenseként említi a nemzetközi együttműködést,⁷² melynek fejlesztése érdekében Magyarország jelentős lépéseket tett az elmúlt időszakban. Az együttműködés formájának kialakítása során azonban hazánk esetében is szembe-tűnő a *soft law* anyagok térnyerése. Ezt jól szemlélteti, hogy az állam nemzetközi szerződések helyett az elmúlt években számos partnerrel jogilag

65 Kihirdette: 1967. évi 41. törvényerejű rendelet.

66 Kihirdette: 1969. évi 22. törvényerejű rendelet.

67 Kihirdette az 1973. évi 3. törvényerejű rendelet.

68 Kihirdette: 1978. évi 7. törvényerejű rendelet.

69 Bartóki-Gönczy–Darvas 2021; Magyarország Űrstratégiája 2021.

70 Uo., 27.

71 Uo., 27.

72 Uo., 15.

nem kötelező erejű, bilaterális együttműködési megállapodást kötött a világűrre vonatkozóan. Ezen *soft law* anyagok között 15 egyetértési megállapodás található, a partnerek közé pedig Azerbajdzsán, Brazília, Finnország, Portugália és Törökország szakterületért felelős minisztériumai, a Szingapúri Űripari Szövetség, a Francia Nemzeti Űrkutatási Központ, az Egyesült Arab Emírségek Mohammed Bin Rashid Űrközpontja, a Mexikói Űrügynökség, az Olasz Űrügynökség, a Dél-afrikai Köztársaság Űrügynöksége, az Egyiptomi Űrügynökség, az amerikai Virgin Galactic Holding, az amerikai Axiom Space, valamint a V4-országok miniszterelnökei tartoznak. Az említett megállapodásokon felül Magyarország űrkutatási szándéknyilatkozatot kötött a Türk Államok Szervezetének tagállamaival és Izrael Állam Tudományos és Technológiai Minisztériumával, valamint stratégiai partnerségi megállapodást írt alá a Thales Alenia Space vállalattal.⁷³

Mindebből jól látható, hogy a *soft law* anyagok hazánk számára is elsődleges eszközt jelentenek a világűrrel kapcsolatos kérdések rendezése során. Ennek okán az itt vizsgált kérdések Magyarország szempontjából is kiemelt jelentőséggel bírnak.

3. Záró gondolatok

Ahogy a tanulmányból látható, a világűrjog területén az államok új, kötelező erejű nemzetközi szerződések elfogadása, valamint a létező egyezmények módosítása helyett inkább azt a megoldást választják, hogy *soft law* jellegű megállapodásokban juttatják érvényre érdekeiket, véleményüket. Ez kétségkívül könnyebb és jóval gyorsabb megoldás, mint hosszas tárgyalások útján létrehozni vagy módosítani egy nemzetközi szerződést. A *soft law* dokumentumok ezáltal rugalmas megoldást jelenthetnek a sürgős lépést igénylő kérdések rendezésére, az új helyzetekhez, technológiai fejlődéshez való alkalmazkodásra, valamint az államokon és a nemzetközi szervezeteken kívüli jogalanyokkal való megállapodásra.⁷⁴ E dokumentumok révén a felek szűk körű megállapodásokat hozhatnak létre abból a célból, hogy saját maguk számára kívánatos értelmezési elveket vagy maga-

73 Magyarország világűrrel kapcsolatos, kétoldalú együttműködési megállapodásainak listája.

74 Lyall–Larsen 2009, 51–52; Kolb 2016, 270.

tartási formákat rögzítsenek, melyek idővel, a felek ilyen irányú szándéka esetén, akár kötelező erejű szokásjoggá is válhatnak.⁷⁵

A *soft law* eszközök alkalmazása ugyanakkor jelentős kérdéseket is felvet, különös tekintettel arra, hogy e dokumentumok pontos körének és jellegének meghatározása önmagában sem egyszerű feladat. Ezenfelül külön nehézséget okoz a *soft law* visszaélésszerű alkalmazása, melynek tekintetében a felismerés és kezelés kérdése korántsem világos. Ennek okán a dokumentumok egyre nagyobb mértékű térnyerése a szerző véleménye szerint jelentős kihívás elé állítja a jövő nemzetközi jogát, s ez nem pusztán a világűrjog területére, hanem többek között a nemzetközi jog forrásainak kérdéskörére, valamint a nemzetközi bíráskodásra is vonatkozik. E területeknek válaszokat kell adniuk a szóban forgó tendencia kapcsán felmerülő kérdésekre, s meg kell határozniuk e speciális jogalkotási, jogformálódási folyamat kereteit.⁷⁶

Irodalom

- Aláírók listája (é. n.). <https://www.nasa.gov/specials/artemis-accords/index.html> (letöltve: 2023. április 8.).
- Artemis Accords. Principles for a Safe, Peaceful, and Prosperous Future. <https://www.nasa.gov/specials/artemis-accords/img/Artemis-Accords-signed-13Oct2020.pdf> (letöltve: 2023. április 8.).
- Aust, Anthony 2010: *Handbook of International Law*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya. Kihirdette az 1956. évi I. törvény.
- Bartóki-Gönczy, Balázs 2020: Az űrtevékenységek nemzeti szintű szabályozása. A nemzetközi jogi környezet, valamint az ESA tagállamok gyakorlatának elemzése. *Iustum Aequum Salutare*, 2020 (16) 4. 93–114.
- Bartóki-Gönczy, Balázs–Darvas, Tamás 2021: A magyar űrpar stratégiai irányai 2025-ig. *Arsboni*, 2021. augusztus 25. <https://arsboni.hu/a-magyar-uripar-strategiai-iranyai-2025-ig/>. (letöltve: 2023. április 8.).
- Blutman, László 2008: Nemzetközi soft law: hagyjuk dolgozni Occam borotváját. *Közjogi Szemle*, 2008 (1) 1. 28–37.
- Boyle, Alan 2019: The Choice of a Treaty: Hard Law versus Soft Law. In Chesterman, Simon–Malone, David M. (eds.): *The Oxford Handbook of United Nations Treaties*. Oxford, Oxford University Press.
- Byrd, Laura C. 2022: Soft Law in Space. A Legal Framework for Extraterrestrial Mining. *Emory Law Journal*, 2022 (71) 4. 801–840.

⁷⁵ Neef 2021, 578–580.

⁷⁶ Martinez 2020, 563.

- Draft Report, Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, 31 May–11 June 2021. (A/AC.105/C.2/L.314/Add.3).
- Egyezmény a világűrbe felbocsátott objektumok nyilvántartásba vételéről. Kihirdette az 1978. évi 7. törvényerejű rendelet.
- Egyezmény az űrhajósok mentéséről, az űrhajósok hazaküldéséről és a világűrbe felbocsátott objektumok visszaszolgáltatásáról. Kihirdette az 1969. évi 22. törvényerejű rendelet.
- Egyezmény az űrobjektumok által okozott károkért való nemzetközi felelősségről. Kihirdette az 1973. évi 3. törvényerejű rendelet.
- Ferreira-Snyman, Anél 2021: Challenges to the Prohibition on Sovereignty in Outer Space. A New Frontier for Space Governance. *Potchefstroom Electronic Law Journal*, 2021 (24) 1.
- Freeland, Steven–Zhao, Yun 2020: Rules of the “Space Road”: How Soft Law Principles Interact with Customary International Law for the Regulation of Space Activities. *Journal of Space Law*, 2020 (44) 2. 405–432.
- Klabbers, Jan 2013: *International Law*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Kolb, Robert 2016: *The Law of Treaties. An Introduction*. Cheltenham (Egyesült Királyság)–Northampton (MA), Edward Elgar Publishing.
- Long-Term Sustainability of Outer Space Activities, U.N. Office for Outer Space Affairs. <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/topics/long-term-sustainability-of-outer-space-activities.html> (letöltve: 2023. április 8.).
- Lyll, Francis–Larsen, Paul B. 2009: *Space Law. A Treatise*. Farnham, Ashgate.
- Magyarország Űrstratégiája. 2021. augusztus 18. <https://space.kormany.hu/magyarorszag-urstrategiaja> (letöltve: 2023. április 8.).
- Magyarország világűrrel kapcsolatos kétoldalú együttműködési megállapodásainak listája. <https://space.kormany.hu/ketoldalugyuttmukodesi-megallapodasok> (letöltve: 2023. április 8.).
- Martinez, Peter 2020: The Role of Soft Law in Promoting the Sustainability and Security of Space Activities. *Journal of Space Law*, 2020 (44) 2. 522–564.
- Masson-Zwaan, Tanja L. 2023: *Widening the Horizons of Outer Space Law*. Meijers-reeks. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3562089>.
- Neef, Rachel 2021: Artemis Accords. A New Path Forward for Space Lawmaking? *Adelaide Law Review*, 2021 (42) 2. 569–580.
- Pecujic, A. Nakarada 2017: European Space Policy Institute's Comprehensive Analysis on Adopting New Binding International Norms Regarding Space Activities. In R. Venkata, Rao–V. Gopalkrishnan–Kumar, Abhijeet (eds.): *Recent Developments in Space Law. Opportunities & Challenges*. Singapore, Springer.
- Remuss, Nina-Louisa 2011: Space and security. In Brünner, Christian–Soucek, Alexander (eds.): *Outer Space in Society, Politics and Law*. Bécs–New York, Springer.
- Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. 74 UN GAOR, Supp. No. 20. (A/74/20) 30.
- Schmalenbach, Kirsten 2012: Article 2. Use of terms. In Dörr, Oliver–Schmalenbach, Kirsten (eds.): *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Heidelberg, Springer.
- Space Debris Mitigation Guidelines of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space, Report of the Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. 62 U.N. GAOR Supp. No. 20 (A/62/20), Annex.
- Status of International Agreements relating to activities in outer space as at 1 January 2022. Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. Bécs, 2022. március 28.–április 8., A/AC.105/C.2/2022/CRP.10. <https://www.unoosa.org/res/oosadoc/data/documents/2022/>

aac_105c_22022crp/aac_105c_22022crp_10_0_html/AAC105_C2_2022_CRP10E.pdf (letöltve: 2023. április 8.).

Szalai, Anikó 2018: Nemzetközi szerződések. In Jakab, András–Fekete, Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Nemzetközi jog rovat, rovatszerkesztő: Sulyok, Gábor). <http://ijoten.hu/szocikk/nemzetkozi-szerzodesek> (letöltve: 2023. április 8.).

Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket. Kihirdette az 1967. évi 41. törvényerejű rendelet.

Treaty Handbook prepared by the Treaty Section of the Office of Legal Affairs. *United Nations Publication*, 2012. https://treaties.un.org/Pages/Resource.aspx?path=Publication/TH/Page1_en.xml (letöltve: 2023. április 8.).

Tronchetti, Fabio 2011: Soft Law. In Brünner, Christian–Soucek, Alexander (eds.): *Outer Space in Society, Politics and Law*. Bécs–New York, Springer.

Tronchetti, Fabio 2013: *Fundamentals of Space Law and Policy*. New York–Heidelberg–Dordrecht–London, Springer.